

РЕКТОРИ ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАРОДНОЇ ОСВІТИ (1921 – 1930) ТА ДИРЕКТОРИ ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (1930 – 1933)

У статті на основі архівних джерел подано короткі біографічні відомості про ректорів Полтавського інституту народної освіти та директорів Полтавського інституту соціального виховання.

Ключові слова: Полтавський інститут народної освіти, В.О. Щепотьев, Н.Ю. Мірза-Авакяни, І.Ф. Рибаків, М.С. Гаврилів, О.В. Ходак, М.Х. Фарбер, Полтавський інститут соціального виховання, К.П. Жагар, Р.П. Куліненко.

Остаточно утвердившись на початку 1920-их років в Україні, комуністичний режим розпочав реформи, спрямовані на перетворення всього суспільного життя згідно з новими соціалістичними вимогами. Винятку не становила й система вищої освіти, яка також підлягала якнайшвидшому реформуванню новою владою. Пріоритетним завданням було визначено ліквідувати старі дореволюційні університети, оскільки вони, на думку більшовиків, не відповідали завданням нового народного господарства і радянського державного будівництва. Втілення ж цього плану у життя означало фактичну ліквідацію в Україні нормальної академічної освіти [1]. Разом з тим, одним з головних завдань реформування системи вищої освіти в Україні, окрім суцільної радянської вищої навчальних закладів, було встановлення тотального контролю держави над закладами освіти. Вже 20 березня 1920 року було проголошено рішення про ліквідацію старої вищої школи й початок діяльності радянських інститутів народної освіти (ІНО). Загалом у 1920-их роках в Україні функціонувало тринадцять вищих педагогічних навчальних закладів – інститутів народної освіти, серед яких був і Полтавський ІНО. Відповідно до загальних положень їх статутів, затверджених Управлінням вищих шкіл Народного комісаріату освіти (НКО), головним завданням нових навчальних закладів мала стати підготовка працівників дошкільного, шкільного і позашкільного виховання [2].

Полтавський інститут народної освіти (ПІНО) було створено у квітні 1921 року як вищий педагогічний навчальний заклад шляхом об'єднання двох навчальних закладів – Полтавського історико-філологічного факультету і Полтавського вищого українського педагогічного інституту. В Полтавській губернії також було зорганізовано мережу середніх педагогічних навчальних закладів, зокрема педкурси діяли у Костянтинівграді, Біликах, Решетилівці, Нових Санжарах, Заньківці, Сорочинцях, Гадячі, Смолянці, Лубнах, Прилуках, та Пирятині.

Очолювала ПІНО інститутська рада, яка складалась із відповідних працівників інституту – переважно професорів, представників місцевого Губернського відділу народної освіти та делегованих студентів. Головою ради був ректор інституту або його безпосередній заступник – проректор. До компетенції

ради належали питання навчальної, адміністративної та господарської діяльності. Навчальні плани, методику викладання, кількість викладачів і студентів, різноманітні положення й інструкції, що регулювали внутрішнє життя інституту, затверджував Укрголовпрофос НКО [2].

Першим ректором ПНО 22 квітня 1921 року було призначено професора словесності В.О. Щепотьєва, однак він так і не приступив до виконання своїх обов'язків через «перевтомленість серця». Саме тому обов'язки ректора до березня 1922 року виконувала професор історії Н.Ю. Мірза-Авак'янц.

Щепотьєв Володимир Олександрович – ректор ПНО у 1921 – 1922 роках. Народився у 1880 році в місті Полтава в сім'ї дрібного урядовця. В 1900 році закінчив Полтавську духовну семінарію і вступив на навчання до Петербурзької духовної академії, закінчивши яку по словесному відділу в 1904 році, й здобув вищу освіту. Володів грецькою, латинською, французькою та польською мовами. В 1904 році був призначений на посаду вчителя російської мови Полтавської музичної школи, де працював до 1910 року. Упродовж 1910 – 1917 років В.О. Щепотьєв викладав російську мову і літературу в Полтавській дівочій

спархіяльній школі, а з початком революції переходить працювати лектором до Полтавського учительського інституту. В Полтавському вчительському (згодом – педагогічному) інституті викладав українську та російську філологію до 1921 року. Із відкриттям у Полтаві історико-філологічного факультету працював там лектором української мови та літератури. За браком учителів-українців, у 1917 – 1921 роках у багатьох школах Полтави викладав українську мову та літературу. З 1921 року – професор і ректор Полтавського інституту народної освіти.

Був обраний членом Полтавської вченої архівної комісії, головою педагогічної ради Полтавської дівочої гімназії В. Морозової. В.О. Щепотьєв брав активну участь у організації Полтавського губернського архівного управління. Після революції був членом етнографічної комісії ВУАН, головою Полтавського наукового товариства [3].

Уперше В.О. Щепотьєв був заарештований у 1929 році в справі СВУ й висланий у Сибір. У 1930-их роках повернувся на Полтавщину. Вдруге В.О. Щепотьєв був заарештований органами ГПУ 22 вересня 1937 року. Засуджений Особливою трійкою при УНКВС Полтавської області 17-19 листопада 1937 року за ст. ст. 54-10 ч. 1, 54-11 КК УРСР до розстрілу з конфіскацією особистого майна. Вирок виконано 29 листопада 1937 року у м. Полтава. Реабілітований Полтавським обласним судом 5 липня 1958 року.

Мірза-Авак'янц Наталія Юстинівна – в.о. ректора ПНО у 1921 – 1922 роках. Народилася в 1888 році у місті Борисполі в родині земського лікаря. У 1907 році закінчила Київську жіночу гімназію і працювала на однорічних педагогічних курсах при Московському навчальному окрузі. В 1913 році склала державний іспит при Московському університеті з правом викладати історію. У

1915 році повернулася до Києва і викладала у школі при Педагогічних курсах. З 1917 року – викладач Української гімназії імені Кирило-Мефодіївського товариства. У 1919 році Н. Мірзу-Авакянц запросили на роботу до Полтавського педагогічного інституту. З 1921 по 1922 виконувала обов'язки ректора Полтавського інституту народної освіти, працювала професором історії України. У 1922 – 1923 роках завідувала навчальною частиною та була деканом кооперативного відділу Полтавського агрокооперативного технікуму. З 1924 року — професор Харківського інституту народної освіти, очолювала методичну комісію з історії, також була науковим співробітником науково-дослідної кафедри та Інституту історії української культури і Комісії ВУАН з вивчення соціально-економічної історії України XVIII століття.

У 1934 році Н. Мірзу-Авакянц було звільнено з усіх посад. В 1935 році вона знову влаштувалася на роботу на кафедру історії України Київського університету, якою завідувала упродовж 1936 – 1938 років, проте у 1938 році її було заарештовано і засуджено до 10 років позбавлення волі. Ймовірно, Н.Ю. Мірза-Авакянц була розстріляна на початку 1940 року. Реабілітована в 1959 році.

Спочатку створені ІНО мали право на власний розсуд розбудовувати свою внутрішню структуру. У перший рік роботи ПІНО мав два відділи (факультети): природничо-математичний і словесно-історичний. Однак цей процес на загальнодержавному рівні став фактично некерованим, саме тому у червні 1921 року НКО запровадив постанову про можливий поділ ІНО лише на два факультети: соціального виховання і професійної освіти. В ПІНО функціонував лише один факультет – соціального виховання. Термін навчання становив 3 роки. Студенти навчалися 6 днів на тиждень з навантаженням 108 годин.

Більшість ІНО в Україні на початку 1920-их років очолювали професори з класичною університетською дореволюційною освітою, яку здобули ще в Російській імперії або ж в авторитетних університетах Європи. Саме тому було прийнято рішення НКО про призначення політкомісарів у ті вищі навчальні заклади, де ректори не були комуністами. Політкомісари отримували необмежену владу в ІНО: фактично перебирали на себе керівництво. 7 березня 1922 року наказом НКО УСРР за №2681 ректором ПІНО було призначено професора-історика І.Ф. Рибаківа. Однак реальне керівництво в ПІНО належало політкомісарові М.С. Гавриліву.

Рибаків Іван Федотович – ректор ПІНО у 1922 – 1923 роках. Народився у 1890 році у Херсоні. В 1908 році закінчив Першу херсонську гімназію і вступив на юридичний факультет Московського університету, однак згодом перевівся на історико-філологічний факультет, закінчивши який, і здобув вищу освіту. З 1912 року розпочав педагогічну діяльність на московських вечірніх педагогічних курсах. Упродовж 1915-1918 років І.Ф. Рибаків був викладачем Московської петропавлівської німецької гімназії. В 1915 році був запрошений до Московського університету для підготовки професорського звання по кафедрі історії Росії. В 1917 році читав лекції на учительських курсах в Самарі та Тамбові. В 1918 – 1919 роках працював у Головному управлінні

архівних справ РСФСР. У січні 1919 року І.Ф. Рибаків отримав запрошення очолити кафедру історії у Тамбовському університеті, однак у травні 1919 року він переїздить до Полтави, де був обраний професором історії Полтавського історико-філологічного факультету. З серпня 1919 по лютий 1920 року був помічником декана, а з лютого 1920 року – деканом. В березні 1922 року був призначений ректором ПІНО, працюючи на цій посаді до квітня 1923 року. У ПІНО І.Ф. Рибаків залишався до липня 1924 року, коли звільнився у зв'язку з призначенням на роботу у Центральний архів РСФСР в Ленінграді [4].

Гаврилів Мирослав Степанович – політкомісар ПІНО у 1922 – 1923 роках. Народився в місті Таркові (Галичина) у 1885 році. Закінчив гімназію в місті Станіслав у 1903 році. Вищу освіту здобув по закінченню природничо-математичного факультету Львівського університету. З 1908 року розпочав педагогічну діяльність учителем української гімназії у Станіславі, де працював до 1914 року. З початком війни був мобілізований до війська, служив у Перемишлі, в 1915 році потрапив у полон і опинився у Туркестані. В Ташкенті перебував до лютого 1920 року. Починаючи з 1918 року працював учителем української школи в Ташкенті. По мобілізації ЦК РКПБ був направлений з групою членів партії на польський фронт. З серпня знову в Україні. Працював у Харкові, Жмеринці і Тернополі як завідувач освіти Галицького ревкому. У грудні 1920 року отримав направлення у Полтаву на посаду завідувача Центрального музею, з липня 1921 року очолював Полтавський губернський відділ професійної освіти. У березні 1922 року був призначений політкомісаром ПІНО, фактично керував роботою інституту [5]. Згодом М. Гаврилів був переведений на посаду ректора Харківського інституту народної освіти. У 1930 році Мирослав Гаврилів став директором Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Він був переконаним комуністом, однак розчарувавшись в ідеалах та ідеях більшовизму, в лютому 1932 року покінчив життям, залишивши записку такого змісту: «Не можна жити не поважаючи себе...».

Після того, як з'ясувалось, що комісари у переважній більшості неспроможні нормально управляти вищим навчальним закладом, НКО змушений був відновити посади ректорів і проректорів. Утім, політичні комісари залишились у вищих як контролююча ланка. Всі розпорядження ректора мали затверджуватись комісаром. Така система управління ІНО зберігалася до жовтня 1925 року, коли згідно з розпорядженням Наркомату освіти посада комісара при вищих навчальних закладах скасовувалась, а ректорами ІНО тепер могли призначатися лише члени партії.

У квітні 1923 року відбулося чергове призначення ректора ПІНО. Ним став комуніст О.В. Ходак, який очолював роботу в інституті до вересня 1925 року.

Ходак Омелян Васильович – ректор ПІНО у 1923 – 1925 роках. Народився 1887 року в селянській родині. Навчався в учительській семінарії, однак її не закінчив, оскільки був виключений, потім три роки, з 1914 по 1917 роки, навчався на юридичному факультеті. Вищу освіту здобув, закінчивши Український інститут марксизму. Педагогічну роботу розпочав у Самарській губернії ще в 1911 році на посаді завідувача повітового

відділу освіти. У 1917 році потрапив на румунський фронт, був членом бригадного комітету. У 1919 році став членом КП(б)У. У 1918 – 1920 роках служив у Червоній армії. На початку 1920 року був призначений секретарем Ставропольського комітету РКПБ. Протягом 1922 – 1923 років О.В. Ходак очолював роботу організаційного відділу Головного управління професійної освіти НКО УСРР. В 1923 році був призначений на посаду ректора ПІНО, де працював до 1925 року. Після цього його було переведено на посаду ректора Інституту марксизму, а в 1929 році він став ректором Харківського сільськогосподарського інституту [6]. В 1937 році О.В. Ходак був звільнений з усіх посад і працював у Києві вахтером. Дружина була репресована. Під час війни жив на Лук'янівському кладовищі. Помер 16 березня 1945 року.

Наказом НКО УСРР від 23 листопада 1925 року ректором ПІНО було призначено військового лікаря, комуніста без вищої освіти М.Х. Фарбера. Останній керував роботою ПІНО до вересня 1930 року. Починаючи з 1926 року в структурі ПІНО було реорганізовано факультет соціального виховання зі спеціалізацією на 3 курсі за такими напрямками: індустріальний (математика і фізика), суспільствознавчий (історія і філологія), сільськогосподарський (природознавство і географія) [7]. Це був найбільш стабільний і результативний етап в історії ПІНО.

Фарбер Матвій Харитонович – ректор ПІНО у 1925 – 1930 роках. Народився у 1892 році в сім'ї учителя, єврей за національністю. Професійну освіту здобув у Військово-фельдшерській школі, крім того, навчався у Військово-медичній академії та Київському комерційному інституті, але їх так і не закінчив. Вільно володів українською, російською, німецькою й французькою мовами.

З 1916 року на фронті працює лектором у Військовій фельдшерській школі. У 1919 році став членом КП(б)У. На початку 1922 року М.Х. Фарбер переїздить до Полтави, де читає лекції на сестринських курсах, працює інспектором профосвіти у Полтавському губернському відділі народної освіти, до 1925 року був лектором Полтавського землеустрійного технікуму. Починаючи з вересня 1925 і до вересня 1930 року займав посаду ректора Полтавського ІНО [8].

У серпні 1930 року Полтавський інститут народної освіти було реорганізовано у Полтавський інститут соціального виховання (ПІСВ), який проіснував у такому статусі до 1933 року. Директорами ПІСВ були К.П. Жагар (1930 – 1931 роки) і Р.П. Куліненко (1931 – 1933 роки) [9].

Жагар Карл Петрович – директор ПІСВ у 1930 – 1931 роках. Народився 1883 року в маєтку Феймана Вітебської губернії, за національністю латиш. Екстерном здобув середню освіту, закінчивши вісім класів гімназії. Вступив на фізико-математичний факультет Київського університету, де навчався три роки, потім перевівся до Одеського університету, однак і його не закінчив. Упродовж 1912 – 1914 років жив у Петербурзі, працював на дому учителем математики, а в 1914 році переїздить до Києва і продовжує педагогічну роботу на дому приватними уроками

математики і латинської мови. В 1915 – 1917 роках К.П. Жагар жив і працював у Саратові.

Починаючи з 1921 року К.П. Жагар відновив свою педагогічну діяльність на посаді вчителя математики Одеських профтехкурсів, де працював до 1923 року. В 1924 році був призначений на посаду викладача математики Житомирського вечірнього робітфаку. Згодом був призначений працівником Волинського губернського відділу народної освіти, певний час завідував там відділом профосвіти. В 1925 році призначається в НКО інспектором педагогічної освіти, однак уже в 1926 році К.П. Жагара переводять на посаду директора Шепетівського педагогічного технікуму, де він працював до 1928 року. У період з 1928 по 1930 рік був директором Нікопольського педагогічного технікуму. 1 жовтня 1930 року наказом НКО УСРР К.П. Жагара було призначено директором Полтавського інституту соціального виховання. На цій посаді він працював протягом одного навчального року і 30 вересня 1931 року його було переведено на посаду завідувача учбовою частиною Сталінського комуніверситету [10].

В 1935 році К.П. Жагар був виключений із рядів ВКП(б), а на момент арешту в лютому 1938 році працював викладачем математики Новгородського педагогічного училища. Особливою трійкою УНКВД Ленінградської області від 19 жовтня 1938 року К.П. Жагар був засуджений по ст. ст. 58-2-6-11 КК РСФСР до вищої міри покарання. Розстріляний у Ленінграді 28 жовтня 1938 року.

Куліненко Родіон Петрович – директор ПСВ у 1931 – 1933 роках. Народився 1891 року в станиці Карпильська Кубанської губернії. У період з 1903 по 1906 рік навчався у церковно-приходській школі, де здобув початкову освіту. До 1914 року працював з батьком у власному господарстві. Після переїзду батька до Катеринославської губернії Р.П. Куліненко залишився на Кавказі, де працював до 1916 року на олійному заводі. В 1916 році був призваний до царської армії, служив у Тифлісі в авіаційному парку.

В 1918 році переїздить до України, був обраний головою сільської ради села Слов'янки на Катеринославщині, став членом ВКП(б). Упродовж 1919 року завідував земельним відділом у Павлоградському повіті. З 1920 по 1922 рік перебував на партійній роботі на Північному Кавказі.

Лише у 1922 році Р.П. Куліненко продовжив здобувати освіту, вступивши до Комуністичного університету імені Артема, де й отримав вищу освіту в 1925 році. З 1925 по 1927 рік навчався в аспірантурі Українського інституту марксизму по відділу історії Заходу. У період з 1925 по 1928 рік завідував партшколою і викладав історію партії та діалектичний матеріалізм у Ніжинському ІНО. В 1928 році Р.П. Куліненко був призначений лектором суспільно-політичних дисциплін Кам'янець-Подільського ІНО. Тут же з 1930 року завідував робітничим факультетом. В жовтні 1931 року Р.П. Куліненко отримав нове призначення на посаду директора ПСВ, де він працював до вересня 1933 року [11].

Після звільнення з ПСВ подальша доля Р.П. Куліненка не відома.

Список використаних джерел

1. Майборода В. Особливості розвитку вищої педагогічної освіти в 1917–1941 рр. // Український історичний журнал. – 1990. – №11. – С. 58–64
2. Ляпіна О.В. Становлення інститутів народної освіти в УРСР (перша половина 1920–х рр.) // Гілея: науковий вісник. – К. – 2009. – Вип. 18.

3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі ЦДАВОВ). Особова справа В.О. Щепотьєва. – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 8857, арк. 1–3.
4. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Опис 2. – Справа 1123, арк. 58.
5. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Опис 2. – Справа 1123, арк. 59.
6. ЦДАВОВ. Особова справа О.В. Ходака. – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 8209, арк. 5.
7. ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Опис 6. – Справа 169, арк. 5.
8. ЦДАВОВ. Особова справа М.Х. Фарбера – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 8425, арк. 8.
9. Булава Л.М. Діяльність Полтавського інституту соціального виховання (1930-1933 рр.) та елементи географічної освіти у підготовці майбутніх учителів // Історія розвитку географічної науки і освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка (1914-2014). / Зб. наук. праць. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014 (подано до друку).
10. ЦДАВОВ. Особова справа К.П. Жагара – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 2661, арк. 2, 19
11. ЦДАВОВ. Особова справа Р.П. Куліненка – Фонд 166. – Опис 12. – Справа 4017, арк. 7.

В. В. Шевчук, С. М. Шевчук

**РЕКТОРЫ ПОЛТАВСКОГО ИНСТИТУТА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (1921 – 1930)
И ДИРЕКТОРЫ ПОЛТАВСКОГО ИНСТИТУТА
СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ (1930 – 1933)**

В статье на основе архивных источников представлены краткие биографические сведения о ректорах Полтавского института народного образования и директорах Полтавского института социального воспитания.

Ключевые слова: Полтавский институт народного образования, В.А. Щепотьев, Н.Ю. Мирза-Авакянц, И.Ф. Рыбаков, М.С. Гаврилов, С.В. Ходак, М.Х. Фарбер, Полтавский институт социального воспитания, К.П. Жагар, Р.П. Кулиненко.

V. V. Shevchuk, S. M. Shevchuk

**RECTORS OF POLTAVA INSTITUTE OF PUBLIC EDUCATION (1921-1930)
AND POLTAVA INSTITUTE OF SOCIAL EDUCATION (1930-1933)**

On the base of archival sources brief biographical information about of rectors Poltava institute of public education and directors Poltava institute of social education is revealed in the article.

Keywords: Poltava institute of education, V.A. Shchepot'ev, N.Y. Mirza-Avakyants, I.F. Rubakov, M.S. Gavrilov, O.V. Hodak, M.H. Farber, Poltava institute of social education, K.P. Zhagar, R.P. Kulinenko.

Надійшла до редакції 23 грудня 2013 року

* * *